

אגדת טרומפלדור לפי ז'בוטינסקי

ב'סוף דבר' של 'מגילת הגדוד', שהיא חלק מן האוטוביוגרפיה שלו, דורש ז'בוטינסקי "בתוקף, ללמד זכות על עצמי" באשר למסופר שם. "כלום כתבתי את האמת?" הוא שואל. "כן. את כל האמת? לא, ובכוונה לא." מדוע בכוונה? כי "כל תופעה חשובה יש לה 'פרצוף' משלה: מה שהולם את אופיו הכללי של פרצוף זה – זוהי אמת; מה שאינו הולם – זוהי מקריות, שרטה, אבעבועה."¹

אין גישה קולעת מזו לדימויו של טרומפלדור כפי שהעלהו ז'בוטינסקי, אשר ניכר בעלילה שעוצבה בהתאם למה שסבר, כי זה הדבר ההולם את אופיו הכללי של פרצופו. להלן ננסה להראות כיצד, נאמן לקביעתו, כי מה שאינו הולם אותו פרצוף הוא אפיוזידי, השיל מטרומפלדור את הנחשב, לדעתו, לשולי, ונבדוק אם מה שהשיל ז'בוטינסקי אומנם היה שולי באיש.

המבקש לעמוד על טיבו של טרומפלדור ימצא שהייתה שניות באישיותו. מצד אחד הוא מצטייר כחייל בחזותו, ברוחו, במנהגיו ובאורח פעולתו. מצד שני אנו למדים שהיה סוציאליסט וטולסטויאני-פציפיסט (גם צמחוני) והוא עצמו מעיד על כך. "לפי השקפתי כתב, 'אינני איש צבא ולקחת נשק ביד מוכן אני רק בשעה שאינני רואה לפני דרך אחרת."² את הדרך האחרת ראה לפניו כאשר התגייס ב-1903 כדי להפריך את הדעה שיהודים משתמטים מחובת הצבא ושהם מוגי לב מטבעם. ואומנם. הוא הצליח להצטיין כחייל גיבור במלחמת רוסיה-יפן שבה איבד את ידו השמאלית. ואילו מכאן ובמשך כעשר שנים היה נתון כולו לפן השני שלו, הסוציאליסטי-טולסטויאני, שהוטבע עליו חותם הצינונות. כבר ב-1905, בהיותו בשבי יפן, תכנן יחד עם חברים שבויים להקים קבוצה שיתופית בארץ ישראל³ וזה ארבע שנים לפני שקמה דגניה. מאוחר יותר, ב-1911, היה ממקימי קבוצה כזאת עם אנשים אחרים ועמה עבד במגדל מ-1912. משהתפרקה, הצטרף לרגניה כפועל שכיר והיה מן הבודדים באותו זמן שהגו את רעיון הקבוצה הגדולה, רעיון שהתממש רק ב-1921 בייסודו של קיבוץ עין חרוד. סמלי הוא שקיבוץ זה הוקם על ידי 'גדוד העבודה

1. 'מגילת הגדוד' בתוך ז'בוטינסקי, *אוטוביוגרפיה*, ירושלים תש"ז (להלן אבטו). עמ' 298-299.

2. טרומפלדור אל אחד העם, 13.11.1916, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, מחלקת כתבי היד, 791/1272⁴.

3. ראה, בין היתר, טרומפלדור אל אביו, 1905. [193.11], בתוך *מחיי יוסף טרומפלדור*, תל אביב תש"ה, עמ' 26.

על שם יוסף טרומפלדור, מיסודו של 'החלוץ' שעוד נספר על עיצובו בידי טרומפלדור עצמו.

בסוף 1914, כאשר הצטרפה תורכיה לגרמניה במלחמת העולם הראשונה, חזר ועלה בו הפן החיילי, במצאו, כי חובתו להתייצב לצבא כקצין מילואים ולתרום את חלקו במלחמה, גם מבחינה ציונית. הוא נמנע מלקבל נתינות עותמאנית, התייצב עם המגורשים מן הארץ והגיע עימם למצרים. שם, באלכסנדריה, פגש את ז'בוטינסקי בפעם הראשונה.

את הפגישה הזאת מתאר ז'בוטינסקי ב'סיפור ימי', שהחל להתפרסם, עם סיום כתיבתו, כעשרים וארבע שנים לאחר אותו אירוע.⁴ אגב התיאור הוא רושם ציון ביוגרפי קצר של טרומפלדור ובו דברים על שירותו במלחמת רוסיה-יפן: כיצד "איבד את ידו השמאלית עד למעלה מן המרפק" ומשוחרר מבית החולים "נתקבלה דרישתו לשלוח אותו שוב אל העמדות הקדמיות. היו לו ארבעה צלבים גירוגיים."⁵ להלן הוא גם מספר בפרוטרוט, באריכות ובהתפעלות, על אחת מאפיוזדות הגבורה של טרומפלדור במערכה.⁶

אולם את מעשיו מאותה מלחמה ועד כה מצמצם ז'בוטינסקי בדברים אלה: "לאחר שגמר את חוק לימודיו עלה לארץ ישראל ונעשה פועל פשוט אי-שם בגליל, עבר בידי האחת באופן מצוין. פרצה המלחמה - והוא גורש מן הארץ."⁷ על חלקו להלכה ולמעשה בשדה ההתיישבות השיתופית בארץ ישראל במשך כעשר שנים אין ז'בוטינסקי מדבר בכלל באוטוביוגרפיה שלו (והמהדורה הראשונה של קובץ מכתבי טרומפלדור [הערה 3] שרבים מהם מעידים על כך, הופיעה עוד ב-1922). על נטיותיו השמאליות של טרומפלדור כותב ז'בוטינסקי כך: "מזמן היה צמחוני, סוציאליסט ושונא מלחמות ואולם לא מאותם רודפי שלום היושבים בחיבוק ידים ומחכים שאחרים ילחמו בשבילם."⁸

המגמה למעט בערך הצד הסוציאליסטי של טרומפלדור מוצאת ביטוייה אולי יותר מכל באופן שבו שח ז'בוטינסקי בתוכניתו של הלה ב-1917 לפני שיצא לרוסיה של מהפכת פברואר (ולכך עוד נשוב). לדברי ז'בוטינסקי היו לפניו שתי מטרות כששם פניו לאותה ארץ: האחת - להקים שם יחידה צבאית יהודית ענקית שתבקיע לה דרך לחזית בארץ ישראל. השנייה - לבסס ברוסיה את 'החלוציות'. "באיזה מובן פועלים?" רושם ז'בוטינסקי את שאלתו שלו. את תשובת טרומפלדור, הוא מציין, "אף פעם לא אשכח", ו"העם היהודי קיבל את תשובתו בהרי ארץ ישראל ועמקיה

4. 'ספור ימי' בז' ז'בוטינסקי, *כתבים נבחרים* א', תל אביב תרצ"ו/1936; ב', ירושלים תש"ד.

'ספור ימי' הופיע בשנית באבטו. (הערה 1) ומשם הציטוטים מתוכה להלן.

5. אבטו., עמ' 123.

6. שם, עמ' 124-125.

7. שם, עמ' 123. כמצוין לעיל היה זה טרומפלדור שייסד את גרושו וראה על כך בהרחבה בש' לסקוב, *טרומפלדור - סיפור חייו*, ירושלים [1995], עמ' 87-88.

8. אבטו., עמ' 126. קטע זה הוכנס כאן על-ידי העורך מתוך 'מגילת הגדה' שהתפרסמה לראשונה ברוסית ב-1928 השכתוב העברי של הרשום ברוסית: ו.א. ז'בוטינסקי, סלובו או פולקו; איסטוריה ייבירייסקבו ליגאזנה פו ווספומיאנייה יבן אינציאטורה. (מלה על הגרוד - תולדות הלגיון היהודי לפי זיכרונות יחמו) פריס 1928.

וגם העם לא ישכח אותה לעולם.⁹ והתשובה היא, שאין הכוונה לפועלים דווקא, אם כי גם הם דרושים. העניין הוא במשהו 'הרבה יותר רחב'. בעוד שלפועלים, לחיילים, לרופאים, למנהגים, יש אינטרסים משלהם, הרי הדרוש הוא לעצב דור "שלא יהיו לו לא אינטרסים ולא הרגלים. מטיל ברזל סתם – מתכת שאפשר לחשל ממנה כל מה שיש צורך בו בשביל המכונה הלאומית. חסר גלגל? אני הגלגל. חסרים מסמרים, בורג, גלגל תנופה? קחו אותי – – – צריך לירות, להיות חייל? אני חייל" ועוד ברוח זו עד לסיכום: "אני עושה הכל – – – אני האידיאה הטהורה של שירות, איני קשור בשום דבר; אני יודע רק ציווי אחד: לבנות".¹⁰

בעניין חלומו של טרומפלדור על החטיבה הצבאית מביא ז'בוטינסקי דברים כהווייתם ואילו בנוגע ל"החלוציות" הרחיב. כאשר פרסם ז'בוטינסקי אותה שיחה (במגילת הגדוד) אחת עשרה שנה מאוחר יותר, לא היה טרומפלדור בחיים זה שמונה שנים וכבר היה ידוע, כי משנכלמה יוזמתו בדבר היחידה הצבאית הענקית, התמסר לעיצוב 'החלוצ' ברוח סוציאליסטית פועלית ואף שטח את תוכניתו בהרצאות ובכתב, על אופן הנהגת הארץ בעזרת 'החלוצ' בידי קומונות והגשמת ההתיישבות בחבורות שיתופיות חקלאיות. ומכיוון שטרומפלדור לא יכול בלי יסוד צבאי תכנן שהקומונות תשרתנה בארץ ישראל לסירוגין כחיל מצב ובהתיישבות, אבל הכל על טהרת הסוציאליזם.¹¹ הנה, כמוטו לטייטה של ראשי פרקים ל"תוכנית ארגון פועלי ארץ ישראל" רשם: "בית לאומי לעם כשכל השלטון לעמלים".¹²

במאמרו "יום הזיכרון לטרומפלדור"¹³ (ועוד נסביר למה טרומפלדור בתי"ו) שהוקדש לשנה השמינית לנפילת תל חי, כאילו מתרץ ז'בוטינסקי מדוע כה טשטש את הפן הסוציאליסטי של גיבורו. בין היתר הוא כותב שם, כי בקרב המעלים את טרומפלדור על גס "מצויים המתנגדים המרים ביותר לכל מה שקשור בחרב וברובה ובאקדח, אבל שמו של טרומפלדור הרי קשור בראש וראשונה במיני נשק כאלה דווקא". 'אכן, ממשיך ז'בוטינסקי, טרומפלדור "יסד את 'החלוצ', וגם זוהי אכן חן חשובה בכתרו"¹⁴ אבל זכרונו, לפי ז'בוטינסקי, נחקק בראש וראשונה כחייל, כי העם בכלל והנוער בפרט רוצה לראות בו את היהודי שהשיב מלחמה למכיו "ולא את פטישו, לא את אתו, לא את מחרשתו, אלא באמת את חרבו. ושוב: "קדושה להם תל חי המצודה אלף מונים מתל חי הקבוצה".¹⁵

רישא לגישה זו אל תל חי אנו מוצאים בהספד שכתב ז'בוטינסקי שמונה ימים אחרי נפילתו של טרומפלדור, הספד שרובו – סגידה לגבורתו של האיש וחבריו

9. אכטר, עמ' 205.
10. שם, עמ' 205–206.
11. ראה י' טרומפלדור, "החלוצ" מהותו ותעודותיו הקרובות ביותר' בתוך מ. בסוק (עורך), ספר 'החלוצ', ירושלים ת"ש, עמ' 18–27; י' אדלשטיין, 'עם טרומפלדור ברוסיה', נ"ב הקבוצה, י"ד, חוב' 2, אפריל 1965.
12. מכון לבן, 104IV, תיק 4 כ'.
13. מארגן ז'ורנל, ניו יורק, 2 במארס 1928. מובא כאן מתוך פרופ' י' נדבה (עורך), זאב ז'בוטינסקי, האיש ומשנתו, תל אביב תשמ"א, 1980, עמ' 116–121.
14. שם, עמ' 117. למעשה לא ייסד את 'החלוצ' אלא עיצבו מחדש. החלוצ נוסד ב-1917.
15. שם, עמ' 120.

אנשי הקבוצה. "הנה גברים" כתב, "שלא ידעו נסיגה. הנה צעירות נאמנות עד מוות; עוד יש כאלה בישראל". כל הארץ מלאה אותם, גם אם עדיין "במקרה לא פגע בהם כדור. אותה רוח ניהלה את כולם, אותו שיר המרד הקדמון".¹⁶ כך כתב למרות שמתוך היוםמון הארץ, אשר ז'בוטינסקי נמנה על עורכיו, נודע לו עוד אז, ללא ספק, כי מתל חי דווקא נסוגו וזה לאחר ששכך הקרב ואת כפר גלעדי ומטולה נטשו ללא כל קרב.¹⁷

הבאתי עובדה זו כאן לא לגרוע ממופת הנחישות של נקודות הצפון שעמדו בסכנה גדולה למעלה מחודשיים, מעטים, מנוחקים ובודדים ושידי חבריהן רפו רק לאחר שמנהיגם נפל ולעיניהם עוד חמישה הרוגים, אלא כדי לציין שז'בוטינסקי לא הזכיר עניין זה לא במגילת הגרוד' ולא בסיפור ימי' ולא במאמרים שמהם מובאות ברשימתנו, להוציא פעם אחת, במאמרו המאוחר "בין השישי לאחד עשר"¹⁸ שעוד נשוב לדון בו. יתכן שראה כאן אותה "שרטת, אבעבועה" (כדבריו שהבאנו בראשיתה של רשימה זו) אשר אינה הולמת את אופיו הכללי של האירוע ההרואי, שהוא, לדידו, האמת.

אם כך ואם כך, ז'בוטינסקי היה מעורב בפרשת תל חי בזמן התרחשותה ולא דווקא בצורה שהיינו מייחסים לו נוכח מעשיו המאוחרים יותר. הוא התנגד להגנה על הנקודות בצפון משום שחס על נפשות האנשים שם לאחר שמצא, כי אין כל סיכוי שיחזיקו מעמד ללא תגבורת של אלפי מתנדבים מצוידים היטב. הדיון בבעיית ההגנה על הצפון התנהל בישיבת הוועד הזמני בהשתתפות חברי ועד הצירים כ-24 בפברואר 1920.¹⁹ טרומפלדור לא היה, כמובן, שותף לוויכוח. הוא ישב בתל חי וקרא לעזרה קטנה לאין ערוך מאומדנו של ז'בוטינסקי (וגם של דוד בן-גוריון, אשר באותה ישיבה חיווה דעתו שדי בחמש מאות איש כדי להחזיק מעמד באצבע הגליל). הוא דרש להשלים את מספר המגינים למאתים איש, כלומר – תגבורת של מאה ושישים מתנדבים בסך הכל, בתנאי שיהיו מצוידים בנושק ובמצרכי קיום. גם תגבורת כזאת לא באה, אם כי ז'בוטינסקי לא דייק במכתבו ב"בין השישי לאחד עשר" הנ"ל, כי כל מה שעשו מנהיגי הפועלים, אשר טענו להמשך ההגנה, היה שיגור שני 'מרגלים' צפונה ומאומה לא התרחש עוד עד "שהגיעה לתל אביב הידיעה שטרומפלדור וששת חבריו נפלו חללים ותל חי נעזבה" (האזכור היחיד לנטישה)²⁰ וש"לא נעשה אפילו ניסיון רציני, אפילו ניסיון למראית עין, לעזור להם".²¹ והרי אברהם הרצפלד. ראש הסדרות הפועלים החקלאיים, הגיע עם כארבעים מתנדבים

16. 'תל חי', הארץ, 8 במארס 1920.

17. *הארץ* מט"ו באדר תר"פ – 5.3.20 נמסר על נסיגה מתל חי לאחר ששרפה; באותו עיתון, מ"3.1920, שבו גם ההספד של ז'בוטינסקי, נכתב בפירוט על עזיבת כפר גלעדי ומטולה.

18. ז'בוטינסקי, בין השישי לאחד עשר, בתוך ז'בוטינסקי, *כתבים י"ב*, ירושלים תשי"ב, עמ' 265-271. התפרסם לראשונה בבטאון האיטלקי-רוויזיוניסטי *רעיונות חדשים* שנה ב', גלי-5-4, אוגוסט-ספטמבר 1931.

19. פרוטוקול הישיבה – באצ"מ/1/8785 J. כולל בנקדימון רוגל, *פרשת תל חי, תעודות להגנת הגליל העליון בחורף (1919-1920)*, ירושלים 1994, עמ' 238-260.

20. בין השישי לאחד עשר (הערה 18 לעיל), עמ' 270.

21. שם, עמ' 271.

לאצבע הגליל, ובהארץ מ-8 במארס 1920 הופיעה רשימה בשם "הימים האחרונים בגליל העליון" שבראשיתה מסופר על אותה תגבורת וקשה להניח שז'בוטינסקי לא קראה.²² התעלמות זו ממעשה הרצפולד קרתה בוודאי משום שכאשר נכתב מאמרו של ז'בוטינסקי כבר ניטש ריב המפלגות בין הרביזיוניסטים לפועלים. מכאן גם הטחת הדברים לעיל נגד מפלגות הפועלים שבאה בתגובה על טענתן, אף היא על רקע המאבק המפלגתי, כי מכיוון שז'בוטינסקי התנגד להגנה על אצבע הגליל לא הייתה לו זכות להשתמש בטרומפלדור וכתל חי ככינויים לארגונים של תנועתו.

רוב הדברים של ז'בוטינסקי שהבאנו קודם נכתבו אחרי שפרץ ריב המפלגות וייתכן מאד שריב זה היווה אצלו מעורר נוסף, ביודעים או שלא ביודעים, לכך שכאילו מחק את החלק הפועלי שבטרומפלדור. אבל השורות על "גברים שלא ידעו נסיגה" חרף הנסיגה שהיתה ועל "אותו שיר המרד של הדוד הקדמון", נכתבו, כאמור, שמונה ימים אחרי הי"א באדר, כלומר – לפני הקרע שפרץ בינו לבין יריביו.

אופיני הוא שהקשר שלו עם טרומפלדור התבטא אך ורק בעניינים מלחמתיים ואלה התחילו להעסיק את ז'בוטינסקי שש שנים קודם.

קשה להסביר מדוע נמשך דווקא אליהם – תחום שיהודים כמעט לא נזקקו לו. בוודאי לא תימצא תשובה לכך בקרקע צמיחתו. בעוד שטרומפלדור ינק ערכים צבאיים בבית אביו, החייל הקנטוניסט, לא היה מאומה מזה בבית ז'בוטינסקי. אביו היה סוחר אשר נפטר כשמלאו לבנו שש שנים והאם הקנתה לילדיה, אגב מלחמת קיום קשה, חינוך אזרחי רגיל. בגיל שבע-עשרה נטש ז'בוטינסקי את לימודיו בגמנסיה ונעשה עיתונאי, עדיין ללא כל זיקה לצבאיות. ככתב העיתון הרוסי *רוסקיה ויידומוסטי* יצא למצרים ורק בדרכו עלתה בו המחשבה על גודד יהודי לוחם. כשעבר באיטליה נודע לו שגם פנחס רוטנברג, המתגורר שם, מפתח רעיון בדבר השתתפות יהודים בשחרור ארץ ישראל מעולה של תורכיה על ידי התגייסות לצבאות ההסכמה במסגרת גודד יהודי. מכאן ואילך יתמסר ז'בוטינסקי לעניין זה²³ בלהט רב כל שנות המלחמה, כאשר שאיפתו להפוך את הצעיר היהודי לאדם לוחם הולכת וגוברת בו. ובעוד רוטנברג נכשל במאמציו למצוא שותפים ליוזמתו²⁴ גילה ז'בוטינסקי באלכסנדריה גם את כוח האדם להגשמה – הפליטים הארצישראלים הרבים שגורשו למצרים, וגם את טרומפלדור – לשאת עימו בביצועה של המשימה. כאילו נודמן לו, ככוונת מכוון, החייל היהודי האידיאלי, שדיוקנו בתור שכזה הלך והתגבש נגד עיניו

22. ראה הרשימה "הימים האחרונים בגליל העליון" ברוגל (הערה 19 לעיל), עמ' 433-435; מכתבו של הרצפולד מכפר גלעדי אל בן-ציון, רמו ויצחק ב"א-י"ב באדר, מכון לכתן IV 134, חיק 1 א' – מובא ברוגל עמ' 274-282; מכתבה של שרה צ'יז'יק מ"א באדר (כנראה טעות בתאריך, כי ביום זה נהרגה הכותבת בתל חי), *האדמה*, שנה א', חוברת ז', ניסן תר"ף, עמ' 13 – *בטרומפלדור* (הערה 7 לעיל), עמ' 231-232.

23. אבטו, עמ' 109. הדעה המקובלת הייתה שז'בוטינסקי התעורר לרעיון הגרוד לאחר ששמע באיטליה על תוכניות רוטנברג בנדון. אולם ממכתביו שנתפרסמו לאחרונה מתברר שהעניין העסיקו עוד לפני כן (ראה ד' קארפי, עורך, *זאב ז'בוטינסקי*, אגרות ב', ירושלים תשנ"ה – מכתביו לרחוב ולצלנוב, 5 בנובמבר ו-18 בדצמבר 1914, עמ' 7 ו-10).

24. משלא הצליח בכך באירופה יצא לארצות-הברית לפעול באותו עניין. ראה על כך מ' מינץ, *יחמת פנחס רוטנברג להקמת גרודים עבריים עם פרץ מלחמת העולם הראשונה, הציננות חי*, תל אביב תשמ"ג, עמ' 182.

בהמשך המגעים ביניהם עד לדחיית כל סגולה אחרת שלו, כפי שכבר תואר ועוד יתואר.

טרומפלדור, שיצא מן הארץ למלא את חובתו הצבאית במלחמה, מצא בתוכניתו של ז'בוטינסקי דרך לממשה והשניים נגשו לפעולה ללא דיחוי. אלא שלא הייתה תמימות דעים מלאה ביניהם ולא יכלה להיות. כי ז'בוטינסקי, לפי תכונתו, רצה הכל או לא כלום ודווקא טרומפלדור, החייל הוותיק, היה מוכן להתאים עצמו לנסיבות באין ברירה אחרת. כך היה עתה וכך – גם במקרה תל חי, כאשר, כפי שסופר, הסכים ז'בוטינסקי רק למקסימום בעוד טרומפלדור מסתפק במה שכבר כי ניתן להשיג. כך יהיה גם בעניין הגדוד בלונדון. ז'בוטינסקי עצמו עמד על תכונה זאת של גיבורו כשהעלה על נס את נכונותו של הלה להסתפק, במקרה הצורך, במה שהוא בר הישג ולומר 'אין דבר'. אבל ביטוי זה, שהיה שגור על לשונו של טרומפלדור לכל מצב, ישמש לז'בוטינסקי לאיפיון חיילותו באותו הספד מן ה-8 במארס 1920.²⁵ הוא מסמל שם את דרכו של מגן תל חי לא להתיימש בשדה הקרב.

עתה, במצרים ב-1915, משהתברר שהפיקוד האנגלי אינו מוכן להקים יחידה צבאית ללחימה בארץ ישראל אלא יחידת עזר יהודית למערכה הקרובה בחצי האי גליפולי, משך ז'בוטינסקי את ידו מן העניין ואילו טרומפלדור לא נרתע וקבע, כמי שהכיר צבא ופעולה צבאית, שכל סוג של שירות צבאי, בכל מערכה שהיא, משמש לאותה מטרה – ניצחון במלחמה. "עלינו להקים גדוד לכל החזיתות. כי העיקר הוא 'למען מה' להילחם ולא 'היכן',²⁶ יכתוב לאחד העם מתוך רצון לשכנעו בצורך לגייס אותו גדוד.

לימים יודה ז'בוטינסקי, כי טעה כאשר התנגד לגדוד נהגי הפרדות שפעל בגליפולי, שכן היה "ההפגנה היחידה שהזכירה לעולם וביחוד לעולם הצבאי האנגלי, שהציונות היא 'אקטואלית', שעדיין אפשר להפוך אותה לגורם המוכשר למלא את תפקידו אפילו בתוך רעם התותחים."²⁷

ולא רק זה: שמעו של הגדוד ההוא ואנשיו הכשירו, אליבא דז'בוטינסקי, את הקרקע לייסודו של הגדוד היהודי באנגליה שלהקמתו ב-1917 הקדיש את כל כולו, החל בקיץ 1915, כאשר עקר ללונדון לשיבת קבע.

כאמור לא הייתה תמימות דעים מלאה בין ז'בוטינסקי לטרומפלדור גם בפעולה בלונדון, שאליה הגיע האחרון באוקטובר 1916, עם פירוק גדוד נהגי הפרדות כעשרה חודשים אחרי פינוי צבאות ההסכמה מגליפולי. הוא מצא את ז'בוטינסקי מכנס בווייטצ'פל אסיפות תעמולה להתגייסות בקרב המהגרים היהודים הרוסים המתגוררים שם, סופג עלבונות וביזיונות מאותו ציבור אשר לא היה דבר רחוק מליבו מהתגייסות לצבא – מסורת ארוכה עוד מימי ברוסיה, שטרומפלדור כה טרח לחסלה כאשר התגייס ב-1903.

עתה, גם אם נראה לו, כמוכּן, עצם הרעיון של הקמת הגדוד, לא מצא את השעה

25. הערה 16 לעיל.

26. מכתבו אל אחד העם מ-7.11.1916 (הערה 2 לעיל).

27. אבטו, עמ' 132. לפי א' שאלתיאל היה זה רוטנברג שהשפיע על ז'בוטינסקי לשנות את דעתו, כי מצא שיש לחתור לקונסנוס יהודי רחב לגבי השירות בצבאות מדינות ההסכמה. ראה א' שאלתיאל, פנחס רוטנברג, תל אביב 1990, א', עמ' 33.

יפה לכך. אותו איש, שכל המרורים ששבע בגליפולי מחייליו לא ריפו את ידיו, הסיק, למראה האסיפות המכובות, שאין טעם לכנסן מכיוון שהזמן עדיין אינו בשל. ההמונים היהודים אינם רוצים להילחם, כתב. "מוצאים שבלונדון נוח יותר מאשר בחזית." וכאן – גישתו מאז ומעולם: "אין דבר. היה גם גרוע מזה. נחכה."²⁸

ואומנם ב־1917 חזורים ז'בוטינסקי וטרומפלדור לפעול ביחד בפניות לממשלת בריטניה בדבר הקמתו של הגדוד וזה – כאשר כבר היה ברור שהסיכוי להשיג את המטרה הופך לוודאות עם ההתקדמות בחזית בארץ־ישראל. אלא שז'בוטינסקי מתגייס (כחייל פשוט) ואילו טרומפלדור – הוא נוסע לרוסיה לממש את תקוותיו רק כמה שנוגע לחטיבה הלוחמת הגדולה על פי דרך ז'בוטינסקי, כפי שצוין קודם. אכן, היו קשיים בקבלתו של טרומפלדור לצבא הבריטי הסדיר, כי כנכה יכול היה לשרת רק כקצין וקצינות לא נתנה לאזרחי ארצות זרות. קצינותו של טרומפלדור בגדוד נהגי הפרדות (קפטן – סרן) היה מינוי של כבוד (כשיקבל ז'בוטינסקי במרוצת שירותו בגדוד היהודי דרגת לוטנאנט [סגן], יהיה אף זה מינוי של כבוד, כי לא היה אזרח בריטי). בכל זאת, המעיין במכתביו יווכח לדעת שהוא הלך לרוסיה לאו דווקא מחמת המעצורים באנגליה אלא בגלל המרתק ברוסיה בכלל ובוז שלאחר מהפכת פברואר 1917 בפרט!

התשובה על בקשתו להתקבל לצבא הבריטי בוששה לבוא, ועדיין טען, כי רק אם יסרבו לו יסע למולדתו, משום ש"כנראה דבקתי בה, בארץ ישראל [שאליה היה מגיע עם הצבא הבריטי] יותר מאשר ברוסיה, אם כי אני אוהב את זו האחרונה באהבה גדולה מאד."²⁹ משהשתתה התשובה עוד (לא ידוע אם בכלל נשלחה) הוא משתכנע ש"אין זה העיקר. גם לו הייתה תשובה, הייתי בכל זאת נוסע, הואיל ואני מאמין ששם אפשר לעשות למען הרעיון הארצישראלי בכלל ולמען הציונות הלוחמת בפרט."³⁰ הכוונה היא, כאמור, להקים ברוסיה חטיבה יהודית צבאית בת עשרות אלפי חיילים שתישלח לאיזו חזית, אולי בקווקז ושמא פרס, ומשם תצליח לנחות, איכשהו, בארץ ישראל. ז'בוטינסקי השיג את מבוקשו. מאמציו נשאו פרי כאשר הוקם הגדוד היהודי הראשון באנגליה באוגוסט 1917, אשר נשלח לחזית בארץ ישראל ב־1918 ועוד הספיק לקחת חלק במערכה. ז'בוטינסקי שרת בו רוב זמן קיומו ולא כאן המקום להיכנס לפרטים. טרומפלדור, לעומתו, הצליח פחות כמה שנוגע למגמה הצבאית. כמעט עלה בידו להקים יחידה יהודית לוחמת בחסות ממשלת קרנסקי אלא שלא הספיק להשלים את המלאכה בשל מהפכת אוקטובר. אומנם הבולשביקים התיירו קיומו של גוף צבאי בפיקודו של טרומפלדור שנקרא 'הגדוד היהודי המקובץ הראשון', אולם הוא היה שונה בתכלית ממה שמפקדו חתר אליו ואף בוטל כעבור ארבעה חודשים בערך.

לאחרונה הובא מרוסיה ארצה חומר ארכיוני בנוגע לטרומפלדור³¹ ובו מצע הגדוד,

28. טרומפלדור אל פירה רחוב ב־25.10.1916, מכן ז'בוטינסקי, תיק פ־5/8/101.

29. כנ"ל, ב־30.4.1917, מתוך מתי (הערה 3 לעיל), עמ' 304.

30. כנ"ל, ללא תאריך, מכן ז'בוטינסקי, תיק פ־5/8/101.

31. החומר שמור בארכיון צה"ל. הנני מודה לר"ר עירית קינן, מנהלת ארכיון ההגנה, שצילמה חומר זה והיפנתה את תשומת לבי אליו, ולגב' זהבה אוסטפלד, לשעבר מנהלת ארכיון צה"ל, שהעמידה לרשותי תצלום ממנו.

כתוב בידו, המאשש את מה שהיה ידוע מן השמועה ובאופן כללי בלבד. אין במצע זכר ליומרות הגדולות וממנו אנו למדים, כי היחידה הצבאית שימשה כחיל מצב יהודי בגליל הפטרוגראדי (כך נקראה פטרבורג בזמן המלחמה) בפיקוד יהודי ומטרתו הייתה להגן על יהודים מפני פרעות. מסתבר שטרומפלדור ויתר כאן, כדרכו, על המעשה הגדול והסתפק, בהעדר אפשרות אחרת, במצוי בהישג יד. ראוי לציון הוא שבמצעו של הגדוד עולה שוב הפן הסוציאליסטי של טרומפלדור. מופיעים במצע יסודות החורגים מן הצבאיות הנוקשה, דמוקרטיים בטיבם ואפילו שוויונים.

למשל – לקהילת פטרוגורד שמורה הזכות להציג מועמדים למשרת מפקד הגדוד ואף לאשר את בחירת המועמד. או: בית דין אחד מתמנה לכל הדרגות וגם מפקד הגדוד כפוף לבית דין זה. לגדוד יש גם ועד נבחר אשר בצד תפקידיו בענייני כלכלה ותרבות עליו לקבל דיווח מאת המפקד על הרחקת חברים מן היחידה. ושוב: ממלאי התפקידים כולם מתמנים לשלושה חודשים בלבד.³²

אולי מן העניין הוא להזכיר כאן, כי לא תצאנה ארבע שנים ז'בוטינסקי יבש להקים מין יחידה כזאת באוקראינה, בהסכם עם מקסים סלאווינסקי, מידועו מכבר, ליברל לשעבר ועתה שגריר בממשלת אוקראינה הגולה בראשותו של סמיון פטליוורה. ממשלה זו שאפה לכבוש מחדש את ארצה מידי הבולשביקים ז'בוטינסקי הציג את תוכניתו כדי למנוע הישנותן של הפרעות שהשתוללו באוקראינה לפני כיבושה בידי הצבא האדום.

כידוע נשארה אוקראינה בידי הקומוניסטים וההסכם שעובד על ידי סלאווינסקי ז'בוטינסקי נותר על הנייר בלבד.³³

ספק הוא אם ז'בוטינסקי הכיר את מצע הגדוד המקובץ של טרומפלדור ואם השתמש בו כרוגמה. מכל מקום, בין שתי התוכניות היה הבדל יסודי: בעוד טרומפלדור פונה לצבא האדום, שבאותם ימים היה הארגון הרוסי היחיד שהגן על יהודים, ראה ז'בוטינסקי לנכון לקדש את האמצעים למען המטרה ולנהל משא ומתן עם ממשלה אנטישמית אשר ידיה לא היו נקיות כלל מפרעות. ספק אם טרומפלדור היה מסוגל לקיצוניות כזאת.

משפורק הגדוד המקובץ התמסר טרומפלדור כולו לרעיונותיו הסוציאליסטיים להגשמת הציונות, שאותם התחיל לממש כאשר ניגש לעיצובו של 'החלוץ'. מארגון זה באו ארצה רבים מאנשי העלייה השלישית הפועלית ובשליחותו יצא טרומפלדור לארץ ישראל להכשיר את הקרקע לקליטת חבריו. פה, בארץ, קרא לאיחוד מפלגות הפועלים בהסתדרות מקצועית בלתי מפלגתית, שתשמש מנוף רב עוצמה למטרה זו.³⁴ וכך היה בין המניעים העיקריים לייסוד ההסתדרות הכללית בחנוכה 1920, כשלושת רבעי שנה אחרי נפילתו בתל חי.

אם נחשב את משְׁכֵי הזמן שטרומפלדור הקדיש לעיסוקיו בעשרים וארבע שנות

32. ראה טרומפלדור (הערה 7 לעיל), עמ' ח.

33. על הפרשה כולה ראה ש' כץ, ז'בו, ביוגרפיה של זאב ז'בוטינסקי, תל אביב תשנ"ג/1993, עמ' 488-489.

34. ראה 'קול קורא' שלו בהפועל הצעיר גל' 10, 18.12.1919 וקונטרס 30.12 אותה שנה.

פעילותו (מ-1897, כאשר נעשה גם ציוני וגם טולסטויאני, ועד 1920, כאשר נפל בתל חי), נמצא, כי כ-6 שנים התמסר לצבאיות ו-18 בערך לעניינים סוציאליסטיים, כאן וכאן, על פי רוב בהקשר ציוני.

חשבון זה לא העסיק, כנראה, את ז'בוטינסקי, בוודאי משום שלא התאים לדיקונו של טרומפלדור כפי שמצאו הלה "הולם את אפיו הכללי של פרצוף זה", כלומר: "טרומפלדור היה בראש וראשונה מנהיג יהודים אחוזי נשק".³⁵

בהחשבת הצד הצבאי בלבד של טרומפלדור ביטא ז'בוטינסקי, בעצם, את התמכרותו שלו לגבורת המלחמה באותה הקיצוניות שבאופיו (ויעמוד לעדות הרומן שלו 'שמשוך' למשל) עד להתעלמות מרבדים אחרים בתכונת גיבורו. וכך העניק לו את הדימוי ההרואי עד לשילובו במסכת העוז של עם ישראל, כמו בשם תנועת הנוער שקמה בהשראת ז'בוטינסקי ב-1923: ברית יוסף טרומפלדור – בית"ר. כאן צרף את מבצרו האחרון של בר כוכבא לגיבור תל חי ולצורך זה רשם את שמו בתי"ו, בניגוד למקובל, וזה ההסבר לאותו איות שכבר הזכרנוהו.

ואכן, העם זוכר את טרומפלדור כחיל, כגיבור שנפל למען המולדת כאשר ה"אין דבר, כדאי למות בעד הארץ"³⁶ על שפתיו. אין כאן הפרזה או סילוף. כך היו הדברים. אבל הרי נוכחנו לדעת, כי אין האיש כולו מתמצה בזה; כי לא רק בשדה הקרב התבטאה מנהיגותו.

כפי שתואר כאן נמנה טרומפלדור עם מניחי אבן הפינה למפעלים ציוניים שלא היה בהם מאומה מן הצבאי: הקיבוץ, 'החלוצ', ההסתדרות הכללית. אמת, הרואיוס כפשוטו, קרקע צמיחתה של האגדה, לא היה בעשייה זו, אבל תשתית להווייה בת קיימא ונכונות לשאת בכל תלאה למען אותה תשתית אכן הייתה. יוצא, איפוא, שאגדת טרומפלדור לפי ז'בוטינסקי הפחיתה הרבה מממדיו האמיתיים.

חסידיו מן הצד השני אומנם הקימו לו יד בקריאת גודד העבודה והקיבוץ תל יוסף על שמו. אבל הגדוד עבר מן העולם וכמעט אבד זכרו ותל יוסף הוא כיום קיבוץ ככל הקיבוצים, נעדר הילה של ייחוד. אשר להסתדרות הכללית, הרי אפילו בוועידת ייסודה לא הוזכר טרומפלדור אלא פעמיים וגם זה דרך אגב.³⁷ מסתבר שלא היה בכוחם של אלה להתמודד עם אנדרטת הגבורה החד צדדית שעוצבה בידי ז'בוטינסקי.

במאמרו 'משה' כותב אחד העם: "אין לך גבור היסטורי, שלא נצטיירה צורתו הרוחנית ברמיון העם באופן שונה לגמרי ממה שהייתה במציאות, והציור הדמיוני הזה, שיצר לו העם לפי צרכיו ונטות רוחו, הוא הגבור האמיתי שהשפעתו מתמדת והולכת, לפעמים אלפי שנה, ולא האוריגינל הממשי שהיה זמן קצר במציאות והעם לא ראהו כלל כמו שהיה..."³⁸

35. המאמר 'יום הזכרון לתרומפלדור' בספרו של נדבה (הערה 13 לעיל), עמ' 121.

36. ראה 'מן הימים האחרונים' (מפי הרופא החבר ד"ר נ. גרי), 'קונטרס כ"ט', כ"ב באדר תר"ף (12 במאוס 1920) ואף מכתבו של הרצפלד (הערה 22 לעיל).

37. ראה 'הוועידה הכללית של פועלי ארץ ישראל', אסופות 1 (14), דצמבר 1970, עמ' 42.

38. כל כתבי אחד העם, תל אביב-ירושלים תש"י, עמ' שמב.

ממה שהבאנו ברשימתנו ומהרבה שלא הבאנו מסתבר שהלך מחשבתו של ז'בוטינסקי בדבר התהוות דימויה של אישיות היסטורית בדורות מאוחרים דומה לזו של אחד העם. אלא שז'בוטינסקי לא חיכה עד שיהפוך טרומפלדור ל'גיבור היסטורי' ולפני שהייתה שהות לעם לעצבו "לפי צרכיו ונטות רוחו", העניק ז'בוטינסקי את מירב התרומה להטביע בזכרון הציבור את דיוקנו של זה כאיש מלחמה ותו לא.